

Já a ty

Vnitřní osamělost a společenství

Vědomí minulosti, jaké má dnes člověk, je egoistické vědomí. Prostřednictvím egoistického vědomí je člověk odsouzený k *vnitřní osamělosti*, poněvadž *být ve společenství* umějí jen bytosti, které jsou *přítomné*, které převážně žijí ve vědomí přítomnosti a svůj čas, strávený ve společnosti druhých lidí, utvářejí a pěstují podle „zákonů“ tohoto vědomí. *Vnitřní osamělost* znamená, že si ji člověk nese sebou. Je marné, že prodlévá ve společnosti, je marné, že má nejbližší vztah



k nějakému jinému člověku. Dokonce i ten nejintimnější rozhovor mezi oběma bude stále takový, jako by si například telefonovali.

Není tedy divu, že většina lidí svou osamělost cítí a stěžuje si na ni, ale také se jí pokouší prolomit různými náhradními prostředky a náhradním jednáním.

Zároveň s tísnivým pocitem osamělosti můžeme u těchto lidí pozorovat sklon k útěku, útěku ze společnosti, pryč od druhých lidí. Je to rozpor, ale dá se mu snadno porozumět. Pochází z rezignace a ze zkušenosti, že přebývání pospolu se stejně nepodaří a je lepší vyhnout se i jeho vnějším možnostem.

Ve světle předcházejících myšlenek lze snadno poznat, že člověk je (ale v jiném smyslu než zvířata) bytost společenská, a to zejména *prostřednictvím slova*, které má smysl a existenci jen vzhledem ke druhé bytosti Já a přímo ji předpokládá. Mluví-li člověk, mluví sice individuálně, ale řeč je všeobecným jméním celého jednoho národa, a myšlení, které stojí za řečí, je všeobecným jméním celého lidstva. Člověk individuálně vytváří to nejvšeobecnější, ale nemůže společně mluvit nebo myslet.

Malá i velká společenství jsou dnes zřídka vystavěna na společné podstatě, na slovu, na myšlení, které je přece vyšším slovem. Dnešní společenství jsou spíše postavena na „požadavcích“ a jejich uspokojování, na egoitě, a tak lze již při jejich vzniku předjímat jejich rozpad. Základem společenství jsou společné zájmy, ekonomické nebo názorové, rodinná příslušnost (v ubývající míře) nebo přitažlivost pohlaví. Motiv, který člověkem hýbe, je v každém z těchto případů egoistický. Člověk chce něco mít. To svede dohromady partnery, ale kvůli zákonu egoity, který v nich přebývá, jsou stejným motivem opět od sebe vzdáleni.

I vztah, který vznikne z lásky, přátelství a kvůli rodině, tedy z neegoistických motivů, se dnes musí *vědomě* pěstovat, aby neodumřel, ale

zůstal zachován. Pěstování znamená, že vztah denně dostává novou výživu skrze intuitivně zachycené možnosti, že se nestává jen zvyklostí, ale že se denně nově rodí. Neboť to, co souvisí se slovem, a s ním souvisí i lidská láska, má tu vlastnost, že musí stále znovu umírat a vstávat z mrtvých, aby to docela a s konečnou platností neumřelo.

Poněvadž to většině lidí není známo, skončí mnohé krásně začínající vztahy: manželství, milostné poměry, přátelství nebo pracovní společenství. Při životě je mohou nějakou chvíli udržet vnější nebezpečí, nepřátelství a těžkosti, ale bez tvůrčí námahy dříve nebo později vyblednou a pomínou. Tato oblast vývoje vědomí vyžaduje individuální činnost, protože instituční zařízení církevní nebo státní již dávno nestačí.

Skupina a cvičení pozitivivity

Aby člověk mohl být pospolu s více lidmi nebo jen s *jedním* člověkem, je třeba umlčet jak individuální, tak skupinovou egoitu, nebo je nutné ji aspoň zčásti proměnit. Skupina, jejíž členové se sice semknou na základě zřeknutí se individuálních egoistických cílů, ale jako skupina se uzavírají vůči jiným lidem a skupinám, nebo se dokonce zaměřují *proti* jiným lidem a skupinám, je vystavena rozkladu stejně jako skupina vystavená na individuálních egoitách. Egoita má tu vlastnost, že se dělí a rozmnožuje. Skupina je nejprve dovnitř naladěna velmi přátelsky, potom však vznikají frakce, strany a podfrakce, až dojde k jejímu úplnému roztříštění na jednotlivce.

Zde je směrodatné cvičení pozitivivity: *poznat*, co je v druhém člověku hodnotné a poznat, že toto pozitivní je *on*. V každém z nás jsou přítomné slabosti a jiné stavy podvědomého působení, ale to přece není ten člověk. To, co ho odcizuje, on sám ještě nezformoval a neovládl, jakkoli se více nebo méně identifikuje s cíli podvědomého působení.

Analytická psychologie člověku ukazuje především to, čím *není*, to, čím *není on*. Není to ovšem tak, že bychom neměli vůbec počítat se slabostmi člověka - to by byla iluze. Ale tak jako nelze počítat s chřipkou nebo zápallem plic jako s něčím, co lze v osobnosti oslovit, tak také s ním není identické všechno to, co je jako duševní útvar vůči autonomnímu člověku cizí, vzdorovité a nepřátelské. Je to přirozeně těžká situace, když se dotyčný cítí a *prohlašuje* za totožného se svými nemocemi. Potom se toho, co je v něm k oslovení, můžeme dotknout jen

nepřímou.

Nezdravé požitky a „čisté vnímání“ jako opatření k jejich odbourání

Můžeme se ptát, čím to je, že oblast podvědomého působení má nad člověkem a jeho duší takovou moc. Budeme-li pátrat ve smyslu otázky, tak najdeme „pokušení“ přát si „udělat si něco dobrého“ v egoistickém smyslu a „požitky“ různého druhu. Část těchto požitků používá tělo a jeho biologické funkce jako svůj prostředek. Z uspokojení žízně se tak stává alkoholismus, podobně je to také s kouřením, v němž působí společně chuť, čich a dech. Jsou ovšem také čistě duševní požitky, jako je uspokojení ješitnosti. Žádná závislost na požitku však nevychází z těla, všechny závislosti jsou „požadavky“ duše. Živému tělu je uspokojování těchto „požadavků“ duše více či méně škodlivé.

Duševní egoistické „radosti“ jsou často sotva poznatelné, protože jsou zakryté zdánlivě docela neegoistickou schránkou. Člověk, který pomáhá druhému člověku materiálně, duševně nebo dokonce duchovně, může prožívat egoistickou radost až do té míry, že pro něj bude důležitější okolnost, že je to *on*, kdo pomohl, než to, že vůbec bylo pomoheno. Samozřejmě je tím zpochybněna i kvalita pomoci. Uspokojená samolibost, ctižádost nebo prostě jen „úspěch“ jsou radosti duševního druhu, které nejsou méně egoistické než tělesné radosti.

„Radosti, ty jiskro boží,
dcero, již nám ráj dal sám!“

Schiller zde jistě neměl na mysli dosud charakterizované „požitky“ nebo radosti, za nimiž vždy stojí nějaká žádost, nějaký pocit, který je svázán s impulzem vůle: něco, co se právem nazývá „vnější strana duševna“*. Tato vnější strana duševna působí na člověka, poněvadž se v ní nemůže vyjádřit, nemůže se s ní vnitřně identifikovat, nemůže ji prožít z nitra tak, jako může prožít třeba nějakou myšlenku, jež je zcela „vnitřní stranou“, je-li myšlenkou pro mě a pokud jí rozumím,

* R. Steiner, *Metamorfózy duševního života*, GA58, Studium, Písek 1995, pozn. vyd.

nakolik je to možné. Myšlenka mi nemůže ukázat vnější stránku jako žádost nebo pocit, které zůstávají „venku“ i poté, když se plně věnuji jejich uspokojování, když se cítím s nimi zajedno: utpím je a nevím, odkud a proč mě přepadají a zmocňují se mě: Nescio! Myšlenka nemá vnější stránku a zatímco myšlenka je *slovem*, žádosti, požítky a pocity egoistického druhu jsou vlivem.

„Nescio“, nevědění se živí obchodováním s požítky: „Uspokoj své žádosti, ať se jich zbavíš,“ což lze ovšem obrátit: „Uspokoj je, aby byly uspokojeny a hned se znovu tvořily“ - což je totéž. „Tělesné“ žádosti, které nikdy neslouží tělu, a „duševní“ vzrušení, které působí na život v představách prostřednictvím obrazových představ, a tím působí i na cit, způsobují více nebo méně „mezery“ ve vědomí, jejichž prostřednictvím člověk zčásti nebo úplně ztrácí pohled nebo náhled na *celý* svůj způsob života, na úplnost svého života. Jestli člověk proti nim a jejich příčinám nic nepodnikne, „mezery“ se časem rozrostou. Mluvíme pak o „zchátrání“ dotyčného člověka, což někdy může být doprovázeno i „vzestupem“ ve vnějším životě.

„Působení proti“ takovým jevům se nemůže jednoduše skládat z askeze, odvykání si uspokojení nebo zřikání se ho. Síly, které jsou vázány na formy člověku nepřátelské, jako jsou návyky, žádosti či vášně musíme z této formy osvobodit a přivést zpět k Já. Na tomto principu spočívá celá naše duševní hygiena.

Opatření, která vedou k odbourávání přemíry nezdravých požítků, lze shrnout pod názvem „čisté vnímání“. Na rozdíl od předchozích opatření, která jsme popsali, se dá ovšem uskutečnit mnohem obtížněji. Proto zde uvádíme jen jeho náčrt, který spíše naznačuje směr, zatímco podrobnější popis následuje v příští kapitole.

Vlastnosti typické pro všechny požítky

Na příkladu labužnictví můžeme konstatovat, že zážitky ve vnímání a pociťové zážitky jako „radost“ nebo pocit blaženosti při jídle samy nepřinášejí člověku žádné poznatky o požívaném jídle a souvisejících procesech, jako je přinášá například umění. Zůstávají typickými pocity, v nichž cítíme sebe a to i tehdy, když labužník má „umělecky“ rozlišující chuť. To, co požíváme, není poznáváno, ale naše chuťové orgány jsou používány k tomu, abychom prožívali pocit

blaha duševního druhu. Můžeme se ptát: Co je na tom „škodlivého“, proč by to mělo být něčím „špatným“, *když je to přece na druhé straně „dobré“*⁷. Na fenomén požitků se musíme dívat velmi objektivně, chceme-li odkrýt, proč extrémní míru požitků téměř všichni lidé před sto lety citově považovali (a ještě dnes mnozí považují) za škodlivou a *styděli se za ni*.

Můžeme si všimnout vlastností, které jsou typické opravdu pro všechny požitky. Při těchto druzích požitků je člověk jako by připoután k jednomu bodu. Z opilství nevede žádná cesta ven, je to slepá ulička. Jiným příznakem je to, že člověk je při těchto „radostech“ úplně pasivní a nechává dění přes sebe jen plynout. Modelem by mohlo být asi přijímání chemikálií, které také vyvolává určité dění v životě vědomí, aniž by pak člověk mohl vědomě sledovat působení těchto chemikálií, nebo mu vědomě odporovat. Zážitky při požitku jsou dále jednoznačně egoistické - člověk chce něco pro sebe.

Chceme-li tyto zážitky zařadit do inventáře duše, potom je musíme zaregistrovat jako *vjemy*, ale od obyčejných vjemů se povážlivě odlišují. Ty jsou většinou téměř bez citového obsahu: nemáme však na mysli doprovodné city, způsobované vjemy, míníme city, které lze zažít v samotném vnímání.

Oproti obyčejným vjemům stojí umělecké vjemy, které jsou téměř úplně citem, ale aktivně, neegoisticky; city se nevztahují na prožívajícího, ale na prožívané. Požitky jsou takové vjemy, které se skládají z citů a pocitů vznikajících z úplně podvědomých důvodů. Vůči obyčejným vjemům je člověk v postavení pozorovatele: zažívající bytost, Já, není do vjemu přibírána, nebo jen velmi málo. Právě proto se to může stát zažívaným principem (že Já není do vjemu přibíráno). Při „užívání si“ „vjemy“ vůbec nedospějí k Já, zůstávají vzešty v pocitující podstatě a Já strhnou s sebou, takže člověk v těchto jevech zanikne jako v nějaké „dobře chutnající“ bezmoci.

Požitky jsou takové vjemy, v nichž se ztrácí Já. Ukázal se nám další podstatný charakteristický rys: jedna funkce, jedna síla - zde vnímání - pracuje o jednu rovinu hlouběji než obvykle, ale namísto, aby dospěla k Já jako vnímajícímu subjektu, vnímání dosáhne jen na pocitovost. Vnímání tím ztrácí svůj charakter slova, který patří k Já. Namísto toho, aby vnímání bylo slovem, stává se z něho *vliv*. Potom, co jsme

si ukázali, jak obyčejný cit člověka láká a zatlačuje do pasivity, není divu, že musíme totéž konstatovat v případě zvláště silných pocitových myšlenek.

Ačkoliv se Já při prožívání požitků nachází v jakémsi stavu bezmoci, závislost a touha po požitku mohou nastat jen u člověka, tj. u bytosti Já, nikdy ne u zvířete. Tu však nepřihlížíme k domácím zvířatům, která jsou ve své pocitové sféře narušena blízkostí člověka. K závislosti je Já potřebné, ale jeho působnost je právě v požitku vyřazena nebo zmenšena. Nutnost a současné potlačení Já napovídá, že se tu nejedná o zdravou funkci. To, že je chorobná, může dnes znít komicky, ale dnes je přece nemocné považováno za normální. Již v případě této struktury můžeme vidět, že mnohé směřuje ke zvířecímu: jako by s *odstoupením* funkce charakteru Já podvědomě vytvářená duševní zvířecí bytost živořila svým parazitním životem na účet sil Já. Problém onoho „proč“, týkající se závislosti, a to v případě požitků způsobených organismem „tělesně“ i požitků duševních, je jistě podvědomého původu.

Drogová závislost

Na tomto místě zmíníme drogovou závislost, která má zvláštní povahu působení. Na fyzický organismus, který je nosičem vědomí nebo zrcadlem vědomí, se působí chemicko-biologicky. Povaha tohoto působení však zůstává nevědomá, dokonce neznámá. „Požitek“ je duševní, tj. vědomí je odpovídajícím způsobem pod nátlakem změněno. Člověk, který „zažívá“ toto působení, nejenže není schopen odporovat tomuto působení, ale je také vydán napospas *duševním* zážitkům. Jsou to duševní zážitky, neboť *duchovní* zážitky může mít jen duch. Ten však byl drogou vyřazený do bezmocnosti a narušený ve svém pravidelném spojení s fyzickým nosičem vědomí: už nemůže vykonávat svou autonomní funkci, být pozorný, řídit pozornost.

Náhračky za literaturu, detektivky a porno

Tendence poklesu úrovně vědomí je všeobecná. Lze to pozorovat i v širších se náhražkách za literaturu, na detektivkách, pornu a obrazových románech. Ty všechny jsou zaměřeny jen na „co“, nikdy ne na „jak“. Nechtějí sdělovat, ale chtějí *způsobovat*, a to vzrušení v du- 1

ševní oblasti, pocity zloby, sprostáctví, hrůzu, představy jednání, které jsou autorem a čtenářem zdánlivě odsuzovány, ale formulace přece jen působí svým způsobem velmi nakažlivě - starý trik vynalezený a mnohokrát uplatňovaný markýzem de Sade.

Kdybyste měli volit mezi Thomasem Mannem, Musilem, nebo Huxleyem, Virginií Woolfovou či Proustem a nějakou detektivkou, televizním filmem, co byste zvolili? Většina lidí by odpověděla: Když jsem unavený, zvolil bych detektivku, film. Ale velmi mnoho lidí je ve stavu, kdy jsou *stále tak unavení*, anebo líní, a proto nejsou schopni volit. Takový postoj vyžaduje mnohem méně aktivity, téměř žádnou.

Dva charakteristické znaky egoistických požitků

Každé sestoupení prožitku Já pod úroveň, která mu odpovídá, každé zřeknutí se *autonomně vědomého* člověka, je doprovázeno zvláště zabarveným pocitem blaha. Je to jeden z charakteristických rysů egoistických požitků. Tato vlastnost je protikladem jiného gesta, opačným obrazem gesta, jímž se v lásce oddáváme druhému člověku. Třebaže k oběma gestům je zapotřebí Já, jednou Já v důsledku své slabosti zaniká, podruhé *se oddává* v důsledku síly a stává se tím ještě silnějším.

Druhým převažujícím znakem požitků je už zmíněné „cítění sebe sama“. Je to ale jen náhražka za prožívání Já v přítomnosti. Cítění sebe sama spočívá na duševním přebujení hmatu, který rozhodujícím způsobem určuje celý náš život, pocíťovaný světový názor moderního člověka: Jako skutečnost je uznáváno to, co lze nahmatat - toto je v našem duševním nastavení zakořeněno hluboko a „zřetelně“. Nuže, hmat funguje tak, že jeho prostřednictvím člověk prožije ze světa jen velmi málo, vlastně jen jeden bod, o kterém ví, že leží mimo jeho tělo nebo mimo jeho hmatající orgán.

Ke vnímání tvaru, ke vnímání hladkosti nebo tvrdosti pochopitelně ještě patří fungování jiných smyslů, smyslu pro pohyb, smyslu pro rovnováhu: S nepohyblivou špičkou prstu nevnímá člověk ani tvrdost, ani tvar, ani drsnost nebo hladkost. Ale to, co nám hmat ve své funkci zároveň zprostředkovává, je pocíťování hmatajícího místa na těle. Tento pocit je přinejmenším tak intenzivní, jako cítění toho, čeho se dotýkáme, a je tělesným základem nebo smyslovou stránkou egoistického sebepocíťování. Hmatový charakter je skrze nezbytnost sebepo-

citování přimíšený ke každé smyslové funkci: tak trochu „hmatáme“ i ve vidění, slyšení atd.²

V požiticích se hmatový charakter sebecítění projevuje se zvýšenou intenzitou. Již Buddha ve svých proslovech mluví o nebezpečí „dotýkání“. A nejsilněji je „dotýkání“ vyjádřeno v sexuální oblasti. Sexuální oblast, když ji chápeme v nejširším smyslu, je u dnešního člověka tím nejohroženějším místem. Pátrání po tom, proč tomu tak je, by nás odvedlo velmi daleko od našeho tématu, spokojme se tedy s konstatováním všeobecně známé skutečnosti. Poněvadž sexuální oblast hraje v životě duše, ať již právem nebo neprávem, ústřední roli, chceme se jí zabývat.

Ačkoliv je to pro mnohé lidi nesnadné pochopit, hnací síla k sexuálnímu požitku nespočívá v sexualitě samé, ani v představě požitku, ale v hledání druhého člověka, v *hledání člověka*, který by mohl odstranit osamělost hledajícího člověka, který by mohl zahnat pocit osamění, nesoudržnosti. Tento motiv můžeme odkrýt i v tom nejneosobnějším pohlavním aktu, kdy je vztah sexuální náhražkou a podléhá zákonu náhražky: nikdy docela neuspokojí. Člověk také může zažít zkušenost, že tělesná blízkost osamělost neodstraňuje a toto zklamání z něj může učinit opovrhovatele sexuálním životem, na němž zůstává závislým, a udělá z něj někoho, kdo se bude zříkat všeho, co ho posílá hledat a přechodné uspokojení bude hledat jen v samotném aktu.

V sexuální oblasti hraje život v představách velmi silnou roli. Čím více se tato oblast vzdaluje od rozmnožování, plození potomků a vůbec od své biologické funkce, o to více zaměstnává život v představách, o to více se kolem ní tvoří svět samoúčelnosti. Platí to ostatně pro každou oblast požitků. Vzniká svět zvyklostí a také sociálních forem a kolem nich řada průmyslových odvětví, která slouží těmto sociálním formám. V tomto směru je svět představ trvale oslovován a povzbuzován reklamou, filmy, divadelními představeními, literaturou a pseudoliteraturou. Jestli má „normální“ člověk pocit, že ve svém volném životě není svobodný, pak zajisté prožije nesvobodu právě v této oblasti. Tento zážitek v mnohém přispívá k tomu, že člověk se jakožto člověk vzdává. Pokusy chránit tuto životní oblast před zmíněnými nebezpečími prostřednictvím posvěcení a svátosti, k nimž přistupovala náboženství v každé době, v každé kultuře, mají dnes už sotva nějaké účinky.

V sexuální oblasti máme nejvyjádřenější a nejvíce projevenou formu z oblasti zvyklostí, která ve svých motivech a hnacích silách pochází z podvědomého působení. Každé zdůvodnění, které se pokouší vysvětlit tento pud

² Albert Soesman: Dvanáct smyslů, Fabula 2009, pozn. vyd.

z biologických důvodů, vede k omylu. Jeho zdrojem není biologická, ale duševní působnost, podobně jako v případě všech „přání“. Biologické působení není schopno mít z něčeho požitek, stejně jako je tomu u rostliny: je používáno pouze jako prostředek k požitku.

Teď je čas vyjádřit se zcela jednoznačně: Autor není nepřítelem prožívání požitků, není asketa a nekáže asketismus. Z hlediska hygieny vědomí by nebylo nic chybnějšího, než se prostě zřeknout požitků. To, o co jde (a zní to možná velmi překvapivě), je pomalé vytváření úplnějšího vnímání, díky němuž můžeme prožít úplně jiný druh radosti, než jaký prožíváme z obyčejného požitku.

Požitky jsou velmi nedokonalými vjemy, při nichž pociťujeme sami sebe, případně požitek. V obyčejných každodenních vjemech nevnímáme téměř žádnou citovou a volní složku vnímaného objektu, ačkoliv tyto složky jsou zde nesporně přítomné, jak to dává alespoň tušit umělecký zážitek. Tyto složky se v požitku pokríví nebo klesnou do těžko rozeznatelných funkcí a požitky proto tvoří oblast, o níž člověk nerad dodatečně přemýšlí, neboť by o výsledku svého přemítání musel udělat příslušné závěry. G. B. Shaw o tom něco vypovídá ve své hře zabývající se těmito problémy, nazvané „Člověk a nadčlověk“. V rozhovoru mezi Don Juanem a komturem ve třetím jednání se říká:

Komtur:

„Nepotřebuji chápat, *proč* si užívám. Ano, dokonce dávám přednost tomu, abych to nechápal. Má zkušenost mě učí, že naše povyražení nesnášejí, abychom o nich přemýšleli.“

Don Juan:

„Proto je rozum tak neoblíbený. Ale pro život a sílu, která stojí za člověkem, je rozum nutný, poněvadž bez něj člověk upadá v smrt.“

Člověk jistě upadá v smrt, když se nezamýšlí nad svými ohroženími a pozitivními možnostmi a ve svém životě se nechá vést jen

svým podvědomým působením. A není těžké poznat, že sféra požitků určuje sociální chování, které lidem znemožňuje soužití s druhými. Nevědomý nebo polovědomý světový názor a chování, které je založené na požitku, pohodlnosti a egoitě, šíří výchovou a celou životní praxí opět egoitu. S tím je také svázáno vykořisťování přírody a člověka, pod nímž nemáme na mysli jen ekonomické vykořisťování. Někdo může využívat svého partnera v manželství a přestože je to vykořisťování bez jakéhokoliv ekonomického zneužívání, je člověka nedůstojné.

Egoita se nedá jednoduše odložit nebo proměnit prostřednictvím

rozhodnutí, vůlí nebo dobrým úmyslem. A tak člověku nezbyvá nic jiného, než nastoupit dlouhou cestu, která zdokonalováním vnímání povede k úplnějšímu způsobu vnímání, přinášejícímu radost, k radosti, jejíž náhražku máme v obyčejných požitcích.

Kühlewind Georg